

Asia: VN/7020/2024

Lausuntopyyntö tekoäly- ja tekijänoikeuspienryhmien loppuraporteista

1. Täydentäviä huomioita pienryhmien laatimiin loppuraportteihin

Onko pienryhmä I: Tekoäly luovassa työssä loppuraportin sisältöön täydennettävää oman toimialasi osalta?

Pienryhmässä 1 – luovan työn tekijät – ei ollut edustettuina kaikki Kopioston edustamat oikeudenhaltijaryhmät. Esimerkiksi av-alan tekijöiden (pl. näyttelijät) ja kääntäjien näkökulmat eivät näy loppuraportissa. Kaikki oikeudenhaltijaryhmät kuitenkin jakavat samat generatiiviseen tekoälyyn liittyvät huolet ja vaikutukset toimeentuloonsa sekä tekijänoikeuksien valvomisen haasteisiin mm. tekoälyn kouluttamiseen käytetyn, tekijän- tai lähioikeussuojaan saavan aineiston täydellisen läpinäkymättömyyden vuoksi. Nämä on hyvin tuotu esille pienryhmän 1 loppuraportissa.

Teosten ja muiden suojan kohteiden hyödyntäminen tekoälyn ja kielimallien kouluttamisessa ja kehittämisessä ja näiden jatkohyödyntämisessä tulee perustua oikeudenhaltijoiden lupaan ja heillä tulee olla oikeus korvaukseen heidän teostensa hyödyntämisestä tai oikeus kieltää suojan kohteiden käyttäminen. Tekijänoikeuden yhteishallinnointiorganisaatiot toimivat tässä käyttäjien ja oikeudenhaltijoiden välillä palvelevana linkkinä massalisensioinnissa ja korvausten välittämisessä. On tärkeää kehittää tunnisteita ja metadastandardeja, joilla tekoälyn koulutusaineisto on tunnistettavissa.

Syksyllä 2024 julkaistun Kulttuuripoliittisen selonteon toimenpiteet kulttuurin tekijöiden aseman vahvistamiseksi tukevat pienryhmä 1:n esittämiä toimenpide-ehdotuksia. Kulttuuripoliittisessa selonteossa on muun muassa todettu (s. 27), että teosten hyödyntämisen tulee aina tuoda korvaus tekijälleen.

Onko pienryhmä 2: Teknologia loppuraportin sisältöön täydennettävää oman toimialasi osalta?

Pienryhmän 2 loppuraportissa olevat kuvaukset ja avoimet kysymykset ovat relevantteja ja kannatettavia. Kopiostolla ei ole täydennettävää loppuraporttiin.

Onko pienryhmä 3: Oikeudelliset kysymykset loppuraportin sisältöön täydennettävää oman toimialasi osalta?

Pienryhmässä 3 loppuraportin taustamateriaalina olevasta taulukosta ”Eri intressitahojen oikeudellisia näkökulmia tekijänoikeuteen ja tekoölyyn” puuttuvat ainakin kuva-alan, kääntäjien ja av-alan näkökulmat.

Pienryhmän 3 loppuraportin toimenpidesuosituksissa on nostettu tekijänoikeusinfrastruktuurin kehittäminen esille ainoastaan muistiorganisaatioiden tarpeisiin. Tekijänoikeusinfrastruktuurin kehittäminen on myös oikeudenhaltijoiden intressissä ja sitä tulee kehittää yhteistyössä tekijänoikeuden yhteishallinnointiorganisaatioiden kanssa, jotta saadaan kaikkia tahoja hyödyttäviä ja toimivia ratkaisuja oikeudenhaltija- ja käyttöoikeustietojen osalta. Tekijänoikeusinfrastruktuurin kehittämisen tulee ensisijaisesti edistää ja tukea suojattujen aineistojen lisensointia tekstin- ja tiedonlouhinnassa sekä tekoöly- ja kielimallien kehittämisessä tai kouluttamisessa niin muistiorganisaatioiden aineistojen käytön kuin myös muualta tekoölyn kouluttamiseen tai tekstin- ja tiedon-louhintaan hankittujen aineistojen osalta. Tältä osin loppuraportissa esitetty toimenpide tulisi toteuttaa nämä näkökulmat huomioiden.

2.1 TOIMENPITEET

1. Kannatatko esitettyjä toimenpiteitä?

Kopiosto kannattaa esitettyjä toimenpiteitä. Kollektiivinen lisensointi ja sitä täydentävä sektori-kohtainen sopimuslisenssi tukisi ja ratkaisisi toimenpidelistan viidennen kohdan toimenpide-ehdotuksessa esitetyn skaalautuvat ja reilut tavat hallita oikeuksia. Kollektiivisilla lisenssiratkaisuilla voidaan tukea luovan alan heikompaa neuvotteluasemaa sekä mahdollistaa tekijänoikeuden tai lähioikeuden suojaamia aineistoja sisältävien datavarantojen hyödyntäminen.

Toimenpidesuosituksissa on ehdotettu tekijänoikeusinfrastruktuurin kehittämistä, jotta saataisiin tietoa oikeudenhaltijoista ja teosten käyttöoikeuksista laadukkaasti muistiorganisaation käyttöön. Tekijänoikeusinfrastruktuurin kehittäminen on myös oikeudenhaltijoiden intressissä. Tekijänoikeusinfrastruktuuria ja erilaisia oikeuksien hallinnointiratkaisija tulee kehittää yhteistyössä tekijänoikeuden yhteishallinnointiorganisaatioiden kanssa ja nimenomaan oikeudenhaltijoiden käyttöön ja oikeuksien hallinnoinnin tueksi, jotta saadaan kaikkia tahoja hyödyttäviä ja toimivia ratkaisuja oikeudenhaltija- ja käyttöoikeustietojen osalta. Tekijänoikeusinfrastruktuurin kehittämisen tulee ennen kaikkea edistää ja tukea suojattujen sisältöjen lisensointia niin muistiorganisaatioiden aineistojen kuin myös muualta tekoölyn kouluttamiseen tai tekstin- ja tiedonlouhintaan hankittujen aineistojen osalta. Tätä koskevaa toimenpide-ehdotusta Kopiosto ehdottaa muutettavan oikeuksien hallinnointia ja suojatun aineiston lisensointia tukevaksi ja edistäväksi tekijänoikeusinfrastruktuurin kehittämiseksi ja kehitystyötä tulee tehdä aktiivisesti yhteistyössä tekijänoikeuden yhteishallinnointiorganisaatioiden kanssa.

Tekijänoikeusinfrastruktuurin kehittämiseen liittyy luontevasti myös toimenpidelistan viimeinen kohta eli läpinäkyvä sertifiointijärjestelmä ihmisen luomaan sisältöön.

2. Onko jokin toimenpide mielestäsi toista tärkeämpi?

Kopioston mielestä tärkeimmät toimenpiteet, joihin ministeriön tulee ryhtyä mahdollisimman pikaisesti ovat sektorikohtaisen sopimuslisenssisäännöksen säätäminen ja aktiivinen toiminta EU:n tekoälytoimiston ja komission suuntaan, jotta tekoälyasetukseen liittyvät käytäntösäännöt ja koulutusaineiston läpinäkyvyys saadaan asetuksen velvoitteiden mukaisiksi.

Lisensoinnin tulee olla ensisijaista – myös tekoälyn ja kansallisten kielimallien kehittämisessä. Tästä syystä lisensoinnin tueksi on tärkeää saada sektorikohtainen kirjallisia ja kuvataiteellisia teoksia koskeva sopimuslisenssisäännös. Muissa pohjoismaissa on laissa yleinen sopimuslisenssisäännös, jota tullaan käyttämään tekoälyn kehittämistä ja kouluttamista koskevassa lisensoinnissa täydentämään suoraa lisensointia kirjallisten ja kuvataiteellisten teosten osalta. Mielestämme sektorikohtaisen sopimuslisenssipykälän säätäminen on kiireellinen ja tärkeä toimenpide, jonka valmisteluun ministeriön tulee ryhtyä pikaisesti. Jos sopimuslisenssisäännös rajattaisiin koskemaan ainoastaan kirjallisia ja kuvataiteellisia teoksia, kuten pienryhmän 3 loppuraportissa ehdotetaan, ei tällä sopimuslisenssiratkaisulla olisi vaikutusta muihin teostyyppeihin ja oikeudenhaltijaryhmiin.

Pidämme tärkeänä myös oikeuksien hallinnointia, metadatastandardeja ja muita tunnisteita sekä ihmisen luoman sisällön sertifiointijärjestelmän selvittämistä ja kehittämistä.

3. Millä tavalla katsot, että toimenpiteet tulisi toteuttaa?

SEKTORIKOHTAINEN SOPIMUSLISENSSISÄÄNNÖS: Lisensointi tekoälyn kouluttamisessa tulee olla ensisijainen ratkaisu. Lisensoinnin tueksi tulee säätää sektorikohtainen kirjallisia ja kuvataiteellisia teoksia koskeva sopimuslisenssipykälä. Säädosvalmisteluun ministeriön tulee ryhtyä pikaisesti.

Tekstin- ja tiedonlouhinta ja tekoälyn kouluttaminen eivät ole synonyymejä eikä kaikki tekijänoikeudellisesti relevantti toiminta tekoälyn kehittämisessä ja tarjoamisessa yleisön saataville ole sallittu tekstin- ja tiedonlouhinnan rajoituksella. Tekoälyn kouluttamis- ja kehittämisprosessissa ja tehtyjen tekoäly- tai kielimallien tai tekoälyn tuotosten hyödyntämisessä tapahtuu muutakin kuin vain teosten kappaleen valmistamista tekstin- ja tiedonlouhinnassa DSM-direktiivin 3 ja 4 artiklan määrittelemällä tavalla. DSM-direktiivin tekstin- ja tiedonlouhinnan rajoitussäännökset ja niitä vastaava kansallisen tekijänoikeuslakimme 13 b § ei sovellu generatiivisen tekoälyn tai kielimallin koko kehitysprosessiin kouluttamisvaiheesta tekoälypalvelun tai kielimallin yleisön saataville saattamiseen tai mallin tai palvelun kaupallistamiseen tai mallin/ohjelman tai vastaavan hyödyntämiseen kaupallisessa tarkoituksessa. Kaikki tekoälyn kouluttaminen ja kehittäminen ei myöskään tapahdu tieteellisessä tutkimuksessa tai tutkimustoiminnassa. Tekoälyä kehitetään ja koulutetaan myös kaupallisessa tarkoituksessa. Tieteellisessä tutkimuksessa tuotettuja malleja myös jatkokehitetään, koulutetaan ja hienosäädetään. Tekstin ja tiedonlouhinnan rajoitus ei sovellu

kaikkiin tilanteisiin eikä kaikkeen tekijänoikeudellisesti relevanttiin toimeen, mitä tekoälyn kehittämisessä ja tarjoamisessa yleisön saataville tapahtuu. Tähän tarvitaan oikeudenhaltijoiden suostumus, kuten tekoälyasetuskin korostaa (mm. johdantokappale 105).

Rajoitussäännöksiä, myös tekstin- ja tiedonlouhintaa koskevaa, sovellettaessa tulee huomioida Bernin konvention kolmen kohdan testi. Tästä on säädetty myös DSM-direktiivin 7(2) artiklassa. Rajoitussäännösten suppea tulkinta ei millään tavalla rajoita tieteellistä tutkimusta tai tekoälyn tai kansallisten kielimallien kehittämistä ja innovaatiota.

DSM-direktiivin tavoitteena on ollut vahvistaa korkeatasoinen suoja oikeudenhaltijoille ja helpottaa oikeuksien hankkimista. Näiden tavoitteiden saavuttamista turvataan DSM-direktiivissä vahvistetulla laajennetulla kollektiivisella lisenssillä eli sopimuslissenssillä (DSM 12 art). DSM-direktiivin johdantokappaleessa 18 on korostettu, että ”oikeudenhaltijoiden olisi edelleen voitava lisensoida tässä direktiivissä säädetyn pakollisen poikkeuksen, joka koskee tekstin- ja tiedonlouhintaa tieteellisiin tutkimustarkoituksiin, sekä direktiivissä 2001/29/EY säädettyjen voimassa olevien poikkeusten ja rajoitusten soveltamisalan ulkopuolelle jäävien teostensa tai muun suojatun aineistonsa käyttö.” Tämäkin vahvistaa tarvetta tekoälyn kouluttamista ja tekstin- ja tiedonlouhintaa koskevan sopimuslissenssin säätämiseksi.

Sopimuslissenssin toimivuus varmistetaan kollektiivisen hallinnoinnin sääntelyn avulla, joka on yhdenmukaistettu EU:n tasolla yhteishallinnointidirektiivillä sekä DSM-direktiivin sopimuslissenssi-järjestelylle asettamilla ehdoilla (art 12). Laajennettu kollektiivinen lupa eli sopimuslissenssi on EU-oikeuden ja myös DSM-direktiivin mukainen ja sallima oikeuksien hallinnointijärjestelmä, jota voidaan hyödyntää myös teosten ja muiden suojan kohteiden käyttöön tekoälyn kehittämisessä tai kouluttamisessa.

TEKIJÄNOIKEUSINFRASTRUKTUURI, TUNNISTEET JA STANDARDIT: Luparatkaisuja ja oikeuksien hallinnointia tukevia teknologisia ratkaisuja, kuten tekijänoikeusinfrastruktuuria ja metadata- ja muita tunnisteita ja standardeja, tulee kehittää ja pilotoida yhteistyössä relevanttien tekijänoikeuden yhteishallinnointiorganisaatioiden, oikeudenhaltijoiden, käyttäjätahojen ja muistiorganisaatioiden kanssa. Oikeuksien hallinnointia tukevalla standardeilla ja tunnisteilla voidaan tukea sekä lisensointia, koulutusaineistojen läpinäkyvyyttä että aineistojen/datavarantojen hyödyntämistä.

IHMISEN LUOMAN SISÄLLÖN SERTIFIOINTIJÄRJESTELMÄ: Kopiosto pitää myös tärkeänä ihmisen luoman sisällön sertifioimisjärjestelmän selvittämistä ja kehittämistä. Taiteen ja teosten kuluttajien ja kokijoiden tulee pystyä erottamaan ihmisen tekemän ja tekoälyllä tuotetun sisällön toisistaan. Kokonaan tekoälyllä tuotettujen sisältöjen tunnistaminen on myös tärkeää tekijänoikeuskorvausten ja näkökulmasta tulevaisuudessa, kun tekoälyllä tuotetun sisällön määrä ja käyttö lisääntyy. On myös huomioitava, että tekoälyllä tuotettu sisältö ei ole syntynyt tyhjästä, vaan se on aikaansaatu luovan työn tekijöiden ja sisällöntuottajien laatimaa aineistoa hyödyntämällä.

EU:N TEKÖÄLYASETUKSEN KÄYTÄNNESÄÄNNÖT: EU:n tekoälyasetukseen liittyvien käytäntöjen kehitys on edennyt valmistelussa tekijöiden ja muiden oikeudenhaltijoiden kannalta heikompaan suuntaan ja viimeisimmässä kolmannessa luonnoksessa oli useita oikeudenhaltijoiden oikeuksien turvaamisen kannalta ongelmallisia kirjauksia. Opetus- ja kulttuuriministeriön tulee aktiivisesti yhdessä työ- ja elinkeinoministeriön kanssa valvoa ja vaikuttaa siihen, että käytäntöistä tulee tekoälyasetuksen tarkoituksen mukaiset, eikä niissä lievennetä asetuksessa tekoälyn kehittäjille ja tarjoajille säädettyjä velvoitteita, kuten läpinäkyvyysvelvoitetta, tai vaikeuteta koulutusaineiston lisensointia.

2.2 KOULUTUS- JA TIEDOTUS

1. Kannatatko esitettyjä toimenpiteitä koulutukseen ja tiedotukseen liittyen?

Kopiosto kannattaa esitettyjä toimenpiteitä.

Pelissäntöjen kokoamisen lähtökohtana tulee olla vastuullinen tekoälymallin kehittäminen, johon sisältyy muun muassa tekijänoikeuksien kunnioittaminen tekoälyn kehittämisessä ja kouluttamisessa sekä mallien ja tuotosten hyödyntämisessä.

2. Onko jokin ehdotettu teema mielestäsi toista tärkeämpi?

Kopioston mielestä kaikista tärkein ja kiireellisin tiedotustoimenpide on vastuullisten tekoälymallien kehittämiseen ja hyödyntämiseen liittyvien keskeisten pelissäntöjen laatiminen, johon ministeriön tulee ryhtyä heti yhdessä oikeudenhaltijoiden, korkeakoulujen ja muistiorganisaatioiden kanssa.

3. Millä tavalla katsot, että koulutus ja tiedotus tulisi toteuttaa?

PELISÄÄNTÖJEN LAATIMINEN: Vastuullisen tekoälyn kehittämisen ja käytön pelissäntöjen laatiminen tulee tehdä ministeriön vetämänä hankkeena yhdessä oikeudenhaltijoiden, korkeakoulujen ja muistiorganisaatioiden kanssa ja se tulee aloittaa pikaisesti. Hyvänä esimerkkinä toimii Hollannissa tehty "The governmentwide vision on Generative AI of the Netherlands" (<https://www.government.nl/topics/ict/documents/parliamentary-documents/2024/01/17/government-wide-vision-on-generative-ai-of-the-netherlands#:~:text=As%20one%20of%20the%20first%20EU%20member%20states%2C,it%20also%20addresses%20relevant%20laws%2C%20regulations%2C%20and%20policies.>).

Suhteessa isoihin teknologiajätteihin tarvitaan oikeudenhaltijoiden neuvotteluasemaa tukevan lainsäädännön ja sektorikohtaisen sopimuslissenssiykalän lisäksi myös selkeitä ja riittävän yksityiskohtaisia pelissäntöjä vastuullisten tekoäly- ja kielimallien kehittämisestä ja niiden hyödyntämisestä. Pelissäännöissä tulee korostaa tekijänoikeuksien kunnioittamista ja lissenssin tarpeellisuutta tilanteissa, joissa tekstin- ja tiedonlouhinnan rajoitus ei ole sovellettavissa. Pelissäntöihin tulisi sisällyttää myös laadukkaiden datasettien kriteerit ja lisensointiratkaisujen kehittäminen. Pelissäännöt, opas tai vastaavat eivät saa olla ristiriidassa tekijänoikeuslain tai tekoälyasetuksen sääntelyn kanssa.

OLEMASSA OLEVIEN KÄYTÄNTEIDEN KUVAAMINEN: Olemassa olevien käytäntöjen kuvaaminen (esim. oikeuksien pidättämisen teknologiat, metadatan hyödyntäminen ja tunnisteet) olisi syytä koota oppaaksi oikeudenhaltijoille, jotta heidän olisi helppo löytää ja ottaa niitä käyttöön. Ihmisten luomien teosten ja tekoälymallien tuotosten erottelua varten tulee luoda läpinäkyvä sertifiointijärjestelmä. Tätä koskeva toimenpide on edellä toimenpide-ehdotuksissa (lausuntopyynnön kohta 2.1).

Tällä koulutus- ja tiedotustoimenpiteellä on myös selkeä liityntä laadukkaiden datasettien kriteereitä ja lisensiointiratkaisujen kehittämistä koskevaan selvitykseen (lausuntopyynnön kohta 2.3), johon on ehdotettu sisältyvän mm. parhaiden käytäntöjen kuvaaminen ja jakaminen, tunnisteiden ja metadatastandardien hyödyntämisen ja laajan käyttöönoton edistäminen.

Koulutuksia ja tiedotusta tulee suunnitella yhteistyössä ja toteutuksessa tulee olla mukana alan ja tekijänoikeuden asiantuntijoita luovan alan oikeudenhaltijoita edustavista järjestöistä ja yhteishallinnointiorganisaatioista.

2.3 SELVITYKSET

1. Kannatatko esitettyjä aiheita selvittäväksi?

Kannatamme työryhmien esittämien selvitysten tekemistä. Osa selvityksistä on kiireellisempiä kuin toiset, ja osa liittyvät luontevasti johonkin toiseen toimenpiteeseen tai koulutukseen ja tiedottamiseen.

Toisena kohtana oleva pienryhmän 1 esittämä tekoälytyökalujen käyttöehtoihin liittyvä neuvonta luovan työtekijöille on mielestämme pikemmin koulutusta ja tiedotusta koskeva ehdotus kuin selvitys.

Viimeinen kohta eli laadukkaiden datasettien määrittely, parhaiden käytänteiden kuvaaminen ja jakaminen sekä tunnisteiden ja metadatastandardien käyttöönoton edistäminen ja näiden seuraaminen sisältyvät luontevasti jo edellä esitettyihin toimenpide- tai tiedotushankkeisiin.

2. Onko jokin selvityksen aihe mielestäsi toista tärkeämpi?

Kopioston mielestä kaksi tärkeintä selvitystä, joihin olisi syytä ryhtyä mahdollisimman pikaisesti ovat: persoonaoikeuksien suojaamista koskeva selvitys ja selvitys tekoälyn vaikutuksesta luovan alan toimeentuloon, rahoitustarpeeseen ja rahoitusinstrumentteihin.

Pienryhmien työskentelyn jälkeen on myös Euroopassa tullut vireille oikeudenkäyntejä koskien tekoälyn kouluttamista tekijänoikeuden suojaamalla aineistolla ilman oikeudenhaltijoiden suostumusta, esim. GEMA:n Saksassa nostamat oikeudenkäynnit Suno AI:ta ja OpenAI:ta vastaan (<https://www.gema.de/en/news/ai-and-music/ai-lawsuit>). Siihen, soveltuuko DSM-direktiivin tekstin- ja tiedonlouhinnan rajoitussäännökset tekoälyn kouluttamiseen tai kattavatko ne kaiken tekoälyn koulutusprosessissa tekijänoikeudellisesti relevantin toiminnan, ovat saksalaiset professorit ottaneet kantaa raportissaan (<https://urheber.info/diskurs/ai-training-is-copyright-infringement>). Raportin mukaan tekoälyn kouluttamiseen ei liittyisi tekstin- ja tiedonlouhintaa vaan kyse on oikeudenhaltijoiden lupaa edellyttävästä teosten ja muiden suojan kohteiden hyödyntämisestä. Tältä osin on tässä vaiheessa hyvä odottaa eurooppalaista oikeuskäytäntöä, eikä ryhtyä valmistelemaan kansallista selvitystä aiheesta vielä tässä vaiheessa. Toisaalta oikeudellisesti epäselvän oikeustilan aikanakin on oltava oikeusvarmoja ratkaisuja tarjolla, eikä se voi tarkoittaa tekijänoikeuden suojaaman aineiston korvauksetonta ja vapaata hyödyntämistä.

3. Millä tavalla katsot, että selvitykset tulisi toteuttaa?

PERSOONAOIKEUKSIEN SUOJAN SELVITTÄMINEN: Persoonaoikeuksia koskeva selvitys ja mahdolliset lainsäädäntötoimet ovat erityisen ajankohtaisia asioita generatiivisten tekoälyteknologioiden kehityksen takia. Selvityksessä tulisi arvioida myös mahdolliset lainmuutostarpeet ihmisen äänen, kuvan (ulkonäön) ja liikkeen (hahmon/persoonan) suojaamiseksi tekoälykontekstissa. Tämän selvityksen tulee kattaa myös kuolleiden henkilöiden äänen, ulkonäön ja persoonan suojan tarve.

VAIKUTUS LUOVAN ALAN TOIMEENTULOON, RAHOITUSTARPEeseen JA -INSTRUMENTTEIHIN: CISAC on teettänyt maailmanlaajuisen tutkimuksen (<https://www.cisac.org/Newsroom/news-releases/global-economic-study-shows-human-creators-future-risk-generative-ai>) tekoälyllä tuotetun musiikin ja audiovisuaalisen sisällön vaikutuksesta musiikin ja av-alalle. Tutkimuksen mukaan tekoälyllä tuotetun musiikin ja audiovisuaalisen sisällön markkinat kasvavat nykyisestä 3 miljardista 64 miljardiin euroon ja musiikin tekijät menettävät 24 % ja av-alan tekijät 21 % tuloistaan vuoteen 2028 mennessä. On selvää, että vain lisenssiratkaisuilla voidaan vaikuttaa generatiivisen tekoälyn oikeudenhaltijoille tuomiin taloudellisiin haasteisiin ja oikeudenhaltijoiden heikompaan neuvotteluasemaa tulee tukea lainsäädännöllisin ratkaisuin. Koska lisenssimarkkina on vasta kehittymässä, on tarpeen selvittää tekoälyn kansallisia vaikutuksia ja niistä johtuvia rahoitustarpeita. Selvityksen tulee kattaa musiikin ja av-alan lisäksi myös muu media-ala, kuten kirja-ala, lehdistö ja kuva-ala (ml. vaikutus kuvittajien, graafisten suunnittelijoiden ja valokuvaajien toimeentuloon).

3. Lopuksi

Muita huomioita pienryhmien laatimiin loppuraportteihin ja niissä esitettyihin suosituksiin?

Pienryhmien loppuraporteissa keskitytään voimakkaasti tekstin- ja tiedonlouhintaan ja oikeuksien pidättämiseen. On kuitenkin syytä korostaa, että tekoälyn kouluttamis- ja kehittämisprosessissa ja tekoäly- tai kielimallien tai tekoälyn tuotosten hyödyntämisessä tapahtuu muutakin kuin vain kappaleen valmistamista tekstin- ja tiedonlouhinnassa DSM-direktiivin 3 ja 4 artiklan määrittelemällä tavalla. DSM-direktiivin tekstin- ja tiedonlouhinnan rajoitussäännöstä ei ole säädetty tekoälyn, varsinkaan generatiivisen tekoälyn, kouluttamista varten. Tekstin- ja tiedonlouhintaa koskevat

rajoitussäännökset eivät sovellu generatiivisen tekoälyn tai kielimallin koko kehitysprosessiin kouluttamisvaiheesta tekoälypalvelun, -ohjelman, kielimallin tai vastaavan teknologian yleisön saataville saattamiseen tai kaupallistamiseen tai hyödyntämiseen kaupallisessa tarkoituksessa.

Tekoälyasetus ei miltään osin vaikuta velvollisuuteen noudattaa tekijänoikeuksia. Tekoälyasetuksen tarkoitus on mm. koulutusaineiston läpinäkyvyysselvöityksen ja muiden velvoitteiden kautta auttaa ja turvata se, että oikeudenhaltijoilla on mahdollisuus käyttää ja panna täytäntöön unionin oikeuden mukaisia oikeuksiaan, mukaan lukien tekijänoikeudet (johdantokappale 107). Myös tekoälyasetuksen artikloissa todetaan, etteivät ne rajoita tarvetta noudattaa tekijän- ja teollisoikeuksia. Johdantokappaleessa 108 todetaan, että asetus ei vaikuta unionin oikeudessa säädettyjen tekijänoikeussääntöjen täytäntöönpanoon.

Tekstin- ja tiedonlouhintaa ja tekoälyn kouluttaminen eivät ole synonyymejä eikä kaikki tekijänoikeudellisesti relevantti toiminta tekoälyn kehittämisessä ja tarjoamisessa yleisön saataville ole sallittu tekstin- ja tiedonlouhinnan rajoituksella.

Tekoälyasetuksen 105 johdantokappaleessa nimenomaan todetaan, että ”tekijänoikeudella suojatun sisällön käyttö edellyttää asianomaisen oikeudenhaltijan lupaa, paitsi jos sovelletaan asiaankuuluvia tekijänoikeutta koskevia poikkeuksia ja -rajoituksia. Direktiivillä (EU) 2019/790 otettiin käyttöön poikkeuksia ja rajoituksia, jotka sallivat tietyin edellytyksin kappaleenvalmistamisen ja otteiden ottamisen teoksista tai muusta aineistosta tekstin- ja tiedonlouhintaa varten.”

Sopimussuostuksella ei ole tarkoitus muuttaa direktiivin pakollisia rajoituksia tai poikkeuksia. Tekstin ja tiedonlouhinnan rajoitus ei kuitenkaan sovellu kaikkiin tilanteisiin eikä kaikkeen tekijänoikeudellisesti relevanttiin toimeen, mitä tekoälyn kehittämisessä ja tarjoamisessa yleisön saataville tapahtuu. Kaikki tekoälyn kouluttaminen ja kehittäminen ei tapahdu tieteellisessä tutkimuksessa tai tutkimustoiminnassa ylipäätään. Tekoälyä kehitetään ja koulutetaan myös kaupallisessa tarkoituksessa. Tieteellisessä tutkimuksessa tuotettuja malleja myös jatkokehitetään, koulutetaan ja hienosäädetään. Näihin tilanteisiin tarvitaan oikeudenhaltijoiden suostumus, kuten tekoälyasetuskin korostaa (johdantokappale 105).

DSM-direktiivin 7(2) artiklan mukaan tietoyhteiskuntadirektiivin 5 artiklan 5 kohtaa eli ns. kolmen kohdan testiä sovelletaan direktiivin rajoituksiin ja poikkeuksiin. Tietoyhteiskuntadirektiivin 5 artikla 5 kohdan mukaan poikkeuksia ja rajoituksia sovelletaan vain tietyissä erityistapauksissa, jotka eivät ole ristiriidassa teoksen tai muun aineiston tavanomaisen hyödyntämisen kanssa eivätkä kohtuuttomasti haittaa oikeudenhaltijan oikeutettuja etuja (kolmen kohdan testi). Tätä sovelletaan myös DSM-direktiivin 3 ja 4 artikloita sovellettaessa. On selvää, että tämä estää tekstin- ja tiedonlouhinnan rajoitusten laajentavaa tulkintaa, jota muun muassa tiedeyhteisö, kulttuuriperintölaitokset ja tekoälyn kehittäjät ja tarjoajat pyrkivät tekemään. Sekä tekoälyasetuksen että EU:n direktiivien tarkoituksena on nimenomaan turvata tekijänoikeuksien noudattaminen ja

vahvistaa oikeudenhaltijoiden asemaa. Rajoitussäännösten suppea tulkinta ei millään tavalla rajoita tieteellistä tutkimusta tai tekoälyn tai kansallisten kielimallien kehittämistä tai innovaatiota.

Lisensointi tekoälyn kouluttamisessa tulee olla ensisijainen ratkaisu. On pidettävä mielessä, että kyse on muusta kuin tieteellisessä tutkimuksessa tapahtuvasta tekstin- ja tiedonlouhinnasta niissä tilanteissa, joissa sitä koskeva rajoitus soveltuu. Luvan antamista voidaan helpottaa kollektiivisilla luparatkaisuilla ja niitä täydentävällä kirjallisia ja kuvataiteellisia teoksia koskevalla sopimuslissenssisäännöksellä. Kollektiiviset luparatkaisut tai sektorikohtainen sopimuslissenssisäännös ei millään tavalla estä tai rajoita tekstin- tai tiedonlouhintaa, tekoälyn kehittämistä tai tieteen vapautta. Kyse on tilanteista, joissa kansallinen, EU-oikeus ja kansainväliset tekijänoikeuslainsäädännöt edellyttävät tekijän ja muiden oikeudenhaltijoiden suostumusta heidän teostensa hyödyntämiseen, ja joihin rajoitussäännökset eivät sovellu. Laajennettu kollektiivinen lupa eli sopimuslissenssi on EU-oikeuden ja myös DSM-direktiivin mukainen ja sallima oikeuksien hallinnointijärjestelmä, jota voidaan hyödyntää myös teosten ja muiden suojan kohteiden käyttöön tekoälyn kehittämisessä tai kouluttamisessa. EU-oikeus tai DSM-direktiivi ei tätä estä. Sopimuslissenssi on myös linjassa tekoälyasetuksen läpinäkyvyysvelvoitteen ja 53 artiklan tavoitteiden kanssa.

Tanskassa tekoälyn kouluttamisen ja tekstin- ja tiedonlouhinnan lisensoiminen on ratkaistu DSM-direktiivin implementoinnin yhteydessä toteamalla lain perusteluissa, että tekoälyn kouluttamiseen voidaan soveltaa yleistä sopimuslissenssiä. Myös muissa pohjoismaisissa tekijänoikeuslaeissa on yleinen sopimuslissenssisäännös, joka mahdollistaa kattavan ja oikeusvarman kollektiivi-sen lissenssin myöntämisen teosten käyttöön tekoälyn kouluttamisessa ja kehittämisessä.

Kollektiivista luparatkaisusta voidaan tehdä käyttäjiä ja muistiorganisaatioita palvelevia ja esimerkiksi aineistomassan mukaan skaalautuvia ja käyttötarkoituksen huomioivia. Suojattujen aineistojen käyttö tekoälyn kehittämisessä tai kouluttamisessa edellyttää oikeudenhaltijoiden suostumusta eikä se tarkoita puuttumista tutkimuksen sisältöön tai tutkimuksen vapauteen. Norjan pilottiprojekti ja Norjan kansalliskirjaston yhteistyö norjalaisen tekijöitä ja kustantajia edustavan tekijänoikeuden yhteishallinnointiorganisaatio Kopinorin kanssa on hyvä esimerkki siitä, että yhteistyössä tekijöitä ja kustantajia edustavan yhteishallinnointiorganisaatioiden kanssa voidaan luoda lissenssi- ja korvausmalli teosten hyödyntämiseen tekoäly- ja kielimallien kehittämisessä sekä näiden mallien jatkohyödyntämisessä. Muistiorganisaatioista ei saa tulla oikotietä suojatun aineiston käyttöön ohittaen oikeudenhaltijoiden oikeudet, mukaan lukien tekstin- ja tiedonlouhintaa koskevat oikeuksien pidättämiset.

Yhteisillä pelisäännöillä ja lainsäädännöllä tulee tukea myös sitä, että kaikilla oikeudenhaltijoilla, joiden teoksia tai muita suojan kohteita hyödynnetään tekoälyn kehittämisessä tai kouluttamisessa, on oikeus lisensoinnin kautta kohtuulliseen korvaukseen teostensa hyödyntämisestä. Tekoälyn arvoketjussa hyödytään oikeudenhaltijoiden luovan työn tuloksista ja teosten tekemiseen käyttämistä investoinneista eri vaiheissa aina koulutuskäytöstä generatiivisten tekoälypalveluiden tuottamiseen ja mallien ja tekoällysisältöjen hyödyntämiseen. Tästä teosten ja investointien

hyödyntämisestä tulee olla osallisena myös oikeudenhaltijat. Oikeudenhaltijoille on varmistettava kohtuullinen korvaus koko tekoälyarvoketjun toiminnasta.

DSM-direktiivin johdantokappaleessa 2 todetaan, että EU:n tekijänoikeuden ja lähioikeuksien alalla annetuilla direktiiveillä edistetään sisämarkkinoiden toimintaa, vahvistetaan korkeatasoinen suoja oikeudenhaltijoille, helpotetaan oikeuksien hankkimista ja luodaan kehys teosten ja muun suojatun aineiston hyödyntämiselle. Oikeudenhaltijoiden korkeatasoisen suojan vahvistaminen ja oikeuksien ja käyttö lupien hankkimisen helpottaminen tulee olla keskeisenä tavoitteena myös kansallisessa lainsäädännössä. Tällainen sääntely ei ole ristiriidassa EU-oikeuden ja kansainvälisten sopimusten kanssa. Tätä on korostettu myös syksyllä 2024 julkaistussa kulttuuripoliittisessa selonteossa.

Pienryhmien loppuraporteissa esitetyt toimenpiteet, selvitykset ja koulutus- ja tiedotustoimet edistävät kulttuuripoliittisen selonteon strategisia päämääriä ja toimenpiteitä. Selonteossa muun muassa todetaan (s. 32), että lainsäädännön ja tekijänoikeusjärjestelmän tulee tukea oikeuksien tehokasta lisensointia ja ansaintalogiikoiden innovatiivista kehittämistä, nykyistä parempaa sopijaosapuolten välistä tasapainoa ja tehokasta oikeuksien valvontaa. Selonteon päämääränä on myös, että käyttöön saataisiin kehittynyt tekijänoikeuksien digitaalinen infrastruktuuri.

Selonteossa myös asetetaan päämääräksi, että oikeudenhaltijoiden oikeus aineiston käytön korvaukseen liittyvien intressien ja tekoälyn kehittämiseen liittyvät laajemmat yhteiskunnalliset intressit tulee ottaa huomioon tasapuolisesti ja läpinäkyvästi tekoälyteknologioita kehitettäessä. Pienryhmien loppuraporteissa esitetyt toimenpiteet ml. kollektiivinen lisensointi, sen tukeminen sektorikohtaisella sopimuslissenssillä, tekijänoikeusinfrastruktuurin kehittäminen sekä yhteisten pelisääntöjen ja käytänteiden luominen, joilla tuetaan koulutusaineiston läpinäkyvyyttä ja tekijänoikeuksien kunnioittamista, edistävät myös kulttuuripoliittisen selonteon päämääriä ja tavoitteita.

Kuten kulttuuripoliittisessa selonteossakin on asetettu päämääräksi, lainsäätäjän tulee tukea ja vahvistaa oikeudenhaltijoiden neuvotteluasemaa suhteessa tekoälyä kehittäviin isoihin teknologiajätteihin. Koulutusaineiston läpinäkyvyys on keskeisessä roolissa. Selkeät ja riittävät tiedot tekoälyn koulutusaineistosta ovat välttämättömiä oikeudenhaltijoille lissenssiratkaisujen pohjana. Lisensointia ja oikeuksien hallinnointia tulee tukea selvityksillä ja hankkeilla, joissa kartoitetaan, kehitetään ja pilotoidaan tunteita ja standardeja.

Selvityksissä ja toimenpiteissä tulee myös huomioida riittävät oikeussuojakeinot. Tekijänoikeuden ja oikeudenhaltijoiden turvaamiseksi säädetyt lainsäädännökset jäävät tehottomiksi, jos oikeudenhaltijoilla ei ole riittäviä keinoja valvoa oikeuksia eikä mahdollisuuksia puuttua luvattomaan teostensa hyödyntämiseen. Tältä osin ministeriön tulee tehdä erillinen selvitys kansallisen lainsäädäntömme osalta ja ryhtyä tarvittaviin lainsäädäntötoimiin varmistaakseen, että suomalaisilla oikeudenhaltijoilla on tehokkaat ja riittävät keinot valvoa ja panna täytäntöön oikeuksiaan. Esimerkiksi lähtökohtaisena olettamana tulee olla, että tekoälyn kouluttamiseen on käytetty kaikkia

teoksia tai muita suoja kohteita, jotka ovat tekoälytoimijan ilmoittamissa koulutuslähteissä saatavilla, ellei tekoälytoimija esitä näyttöä, ettei näin ole (ns. käännetty näyttötaakka).

Suomalaisilla oikeudenhaltijoilla on heikommat mahdollisuudet valvoa oikeuksiaan ja puuttua väärinkäytöksiin, ellei oikeussuojakeinoja korjata kansallisella tasolla EU-direktiivien mukaiseksi (esim. estomääräys ja tiedonsaanti). Myös alhainen rangaistusmaksimi IP-rikoksista heikentää mahdollisuuksia oikeudenhaltijoiden mahdollisuuksia puuttua tai tutkia internetissä tapahtuvia oikeudenloukkauksia. On varmistettava kansallisesti Suomessa, että laissamme on myös kansallisia toimeenpanoa koskevia säännöksiä (mm. pääsy todisteisiin, turvaamistoimet, vahingonkorvausvaatimukset), joita voidaan soveltaa EU:n ulkopuolisiin tekoälytoimijoihin, joiden palveluita on saatavilla Suomessa riippumatta siitä, missä tekoälypalvelun kouluttaminen on tapahtunut.

Niiranen Valtteri
Kopioisto ry

Salmela Kirsi
Kopioisto ry